

УДК 327 (4):(94)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.48-76>

Андрій Мартинов,

доктор історичних наук, професор,  
Інститут історії України НАН України

## ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН

*Анотація.* Метою статті є висвітлення структури історичного процесу європейської інтеграції. Історичний феномен процесу європейської інтеграції розглядається як історіософський приклад нерівномірності та не лінійності розвитку. Велика французька революція задала два протилежні тренди: розвиток суверенних національних держав з одночасним поширенням універсальних космополітичних ідей. Дві світові війни послабили вплив Європи на всесвітню історію. Ідея «євроцентризму» відійшла на другий план.

Процес європейської інтеграції відтворив вплив Європи на всесвітньо-історичний процес. Міждисциплінарний методологічний підхід до дослідження європейської інтеграції розглядає її як анонімний соціально-історичний процес. Історія європейської інтеграції 1957-1990 рр. була процесом подолання ідеологічного розколу континенту на Схід і Захід за умов холодної війни. Маастрихтський договір фактично став вододілом у переході до постмодерної моделі розвитку європейської інтеграції. Розширення Євросоюзу на Схід 2004 і 2007 років змінило ієрархію структури процесу євроінтеграції. Велика Британія не схилила ЄС до відмови від амбіцій створення «Сполучених Штатів Європи». Референдум 2016 р. про вихід Британії з ЄС трансформував пріоритети інтеграції. Німеччина і Франція намагаються повернутися до федералістського проекту.

**Ключові слова:** європейська історія, Європейський Союз, процес європейської інтеграції, інституціоналізм, федералізм, функціоналізм.

Постановка проблеми. Кожна історична епоха має власні способи історіописання, які дають можливість зрозуміти, чому сьогодні ми перебуваємо на певному етапі свого розвитку. Традиційно методологічно різними гуманітарними науковими дисциплінами європейська інтеграція розглядається як певний анонімний соціально-історичний процес. Історія пропонує дві ключові ідіоми, які характеризують процес європейської інтеграції. Перший варіант це Європа як ліберальний ринок, тобто засіб накопичення і відтворення капіталу, або Європа як політичний проект, тобто самоціль та самоцінність.

Огляд публікацій. Процес європейської інтеграції можна розглядати як результат складної взаємодії модерних і постмодерних тенденцій розвитку. Швейцарський історик Якоб Буркхардт описав шість характеристик суспільного розвитку: «1) культура, обумовлена впливом держави, 2) держава, обумовлена впливом культури, 3) культура, обумовлена впливом релігії, 4) релігія, обумовлена впливом культури, 5) держава, обумовлена впливом релігії, 6) релігія, обумовлена впливом держави» [2, с.78]. Кожна з цих характеристик залучена до процесу розвитку європейської держави, адже ідентифікують Європу як унікальну локальну цивілізацію.

Колишній помічник президента Європейської Ради Г. ван Ромпея нідерландський дипломат Луук ван Мідделаар запропонував ідею розгляду процесу європейської інтеграції як діалектичної взаємодії Європи держав, Європи громадян і Європи інституцій, за якими знаходяться концепти конфедералізму, федералізму і функціоналізму. «Поступово виникли три гібриди, які визначають наше сьогоденне мислення: наднаціональний підхід – інституції та громадяни, міжурядовий підхід – інституції та держави, конституційний підхід – держави та громадяни» [19, с.32].

Метою статті є висвітлення структури історичного процесу європейської інтеграції.

Проявом процесу об'єднання Європи та перших спроб спільної зовнішньої та оборонної політики можна вважати Хрестові походи. Можна знайти аналогії між Орденом тамплієрів та «Французьким іноземним легіоном»

[21, с.139]. Орден Храму перетворився на інструмент боротьби західного християнського світу проти ісламу. Однак невдачі хрестових походів часто обумовлювалися гострими суперечками між їхніми учасниками. Суперечка між венеціанцями та генуезцями у 1256 р. за монастир Святого Себастьяна у Акрі привела до збройного конфлікту. Тамплієри та тевтони підтримали венеціанців, а госпітальєри виступили на боці генуезців [21, с.292]. Венеціанці постачали Бейбарсу метали та будівельний ліс для створення штурмових машин, а генуезці рабів для поповнення загонів мамлюків. Жорстка боротьба за гегемонію в Європі, яка часто перетворювалася на справжню європейську «громадянську війну», опосередковано стимулювала ідеї єднання Європи.

Європейська ідея у середньовічній Європі ґрунтувалася на ідеї консолідації заради внутрішнього миру та протистояння турецькій загрозі. Священик П'єр Дюбуа (1255-1321) пропонував спільно карати порушників миру в Європі. Чех Георгій Подебрад (1420-1471) вважав, що Європа повинна бути федеральною державою. Натомість Себастьян Мюнстер (1489-1552) закликав до створення загальноєвропейської універсальної монархії [29, с.10-12]. Однак боротьба за гегемонію в Європі провокувала внутрішні конфлікти. Лише Вестфальський мир 1648 р. дав можливість побудувати систему балансу інтересів національних держав у Європі. Такі роздуми, скоріше за все, будуть спекулятивним модернізаторським підходом до історії. Однак, до подібних аналогій можна ставитися й інакше. Адже, наприклад, «релігійні війни епохи сприяли зменшенню суто релігійного елементу та поступовій секуляризації всього європейського життя» [14, с.112]. Зрештою, модерний Захід побудував себе з матеріалу колоній [39, с.117]. Французький філософ Т.-С.Жуфруа (1796-1842) у «Роздумах щодо філософії історії» розробив підходи до геополітики та протистояння локальних цивілізацій. Зокрема, згаданий Жуфруа пов'язував переваги європейської цивілізації з її внутрішньою різноманітністю. Німці терпляче збирають факти, французи популяризують ідеї, англійці як нація практиків втілює ідеї у життя. Головною його ідеєю було об'єднання Європи заради боротьби за світову гегемонію [12, с.189].

Велика французька революція 1789-1794 рр., з одного боку, повернула Європу на шлях розвитку національного суверенітету, а з іншого, сприяла поширенню універсалістських космополітичних ідей. У дев'ятнадцятому столітті розвиваються уявлення про Європу як цивілізаційну єдність. Домінантою стала ідея «євроцентризму», яка опиралася на тодішню європейську гегемонію у міжнародних відносинах. [35, с.69]. Досить часто європейсько-центричне бачення світового історичного процесу зберігається. [24, с.32]. «Талейран, – писав французький дипломат Ж.Камбон, – завжди дивився у завтрашній день, і це визначало його поведінку» [13, с.59].

Філософ Просвітництва Імануїл Кант у праці «До вічного миру» (1795) закликав до створення федеративної Європи республіканських держав. Головною її метою мав бути захист інтересів та прав людини. Однак це має бути «союз народів», а не «держава народів». [42, с.17]. Однак, прогноз І.Канта повністю не справдився. Держави члени Євросоюзу – Велика Британія, Бельгія, Іспанія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, тобто 7 з 27 держав Євросоюзу є конституційними монархіями. Після наполеонівських війн на Віденському конгресі 1815 р. було здійснено першу кодифікацію дипломатичного права та модернізовано європейську систему міжнародних відносин.

У середині ХІХ ст. на хвилі революційного піднесення 1848-1849 рр. французький письменник Віктор Гюго (1802-1885) першим висунув ідею створення «Сполучених Штатів Європи» [29, с.30]. Але Перша світова війна показала, що європейські кордони залишаються лабільними та підвладними силовим впливам. «Рівновага сил, – слушно зазначає Г.Кіссінджер, – охороняла свободу окремих держав, але не зберігало мир у Європі» [15, с.146]. Спробою поділу Європи на сфери впливу можна вважати ідею Фрідріха Науманна (1860-1919) щодо створення «Серединної Європи» під німецьким домінуванням. Однак, «Європа після Першої світової війни, – зазначає Г.Кіссінджер, – так і не повернула собі становище світового лідера» [15, с.14]. Отже, проблема спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу нерозривно пов'язана

з історією процесу європейської інтеграції. Французький дипломат Жюль Камбон ще у 1925 р. прогнозував «утворення під егідою Ліги Націй Сполучених Штатів Європи...вже зараз висувається припущення що інтереси європейських держав можуть співпадати з інтересами решти світу» [13, с.102]. Адже саме завдяки розв'язанню гострих протиріч, Європа традиційно рухається вперед до нових сфер співпраці. Таку само позицію займав австрійський граф Ріхард Куденхов-Калергі, який у 1923 р. висунув ідею створення «Сполучених Штатів Європи» [44, с.86]. Його ідею 5 вересня 1929 р. розвинув французький голова уряду А.Бріан запропонував план створення через митний та економічний союз «Сполучених Штатів Європи». У травні 1930 р. він запропонував меморандум щодо організації системи федерації європейських держав. Зокрема, мала відбутися інституціоналізація європейського співробітництва як важливої передумови зміцнення європейської безпеки [34, с.46].

У міжвоєнний період ідеї Г. Штреземана та А. Бріана більше нагадували утопію, ніж реалістичний план погодження німецько-французької зовнішньополітичної стратегії заради формування європейської єдності [26, с.87]. Хоча не слід забувати, що у травні 1930 р. у «Меморандумі про організацію режиму федеративного європейського союзу» вперше були використані такі поняття як «спільний ринок», «митний союз», «рух товарів, капіталів та громадян», «спільнота європейських народів» [16, с.15]. Однак подолання «Великої депресії» вимагало протекціоністської політик національних держав.

Загалом європейська «громадянська війна» 1914-1945 рр. послабила можливості Європи як світового центру впливу [35, с.19]. Після другої світової війни минув час класичних імперій, коли народ-гегемон прямо експлуатував народи васали. Метрополіям стало не вигідно володіти колоніями, де панувала низька продуктивність праці, але їхню соціальну сферу доводилося виводити на рівень метрополії. Виступаючи 16 вересня 1946 р. у Цюріхському університеті, У.Черчілль попередив: «Якщо ми хочемо створити Сполучені Штати Європи,

ми повинні починати зараз» [8, с.791]. Фактично британський лідер пропонував створити «Сполучені Штати Європи» як насамперед антирадянський та частково антиамериканський проект, який мав складатися з декількох конфедерацій скандинавської, дунайської, балканської та декількох інших, які мали бути союзними щодо британців [23, с.519].

У грудні 1946 р. у Парижі було засновано «Союз європейських федералістів». Знаття грифу «таємно» з документів Національного архіву США дало можливість підтвердити факт фінансування «Європейського руху» «Американським комітетом за об'єднану Європу». Його головою був В.Донован, причетний до створення ЦРУ. Віце-головою був А.Даллес. Фінансування відбувалося за рахунок фінансових груп, пов'язаних з урядом США [34, с.40].

Важливе значення для реалізації зазначеної амбітної програми мав план Маршалла, який перетворив Західну Європу на союзника США. З метою його реалізації 12 липня 1947 р. було створено «Організацію європейського економічного співробітництва». Американські ділові кола, робітники та фермери були не менше європейців зацікавлені у реалізації плану Маршалла. Він нейтралізував загрозу післявоєнної фінансової кризи, запуская виробництво на мирні рейки з одночасним уникненням масового безробіття. Інвестиції США у Європу дали можливість європейцям купувати американські товари й підняли добробут населення. У військово-політичній сфері Західна Європа опинилася під протекторатом США, ставши важливою частиною євроатлантичного центру в біполярній системі.

У свою чергу британський дипломат Г. Нікольсон зауважив що дипломатія ставала захисницею моралі коли знаходилася на службі у переважаючої сили. Однак здавалося, що спільні цінності тоді слабо об'єднували. Відкрити нову перспективу 9 травня 1950 р. спробував французький міністр закордонних справ Р.Шуман (1886-1963). Він у спеціальній декларації наголошував, що «Європа не буде створена миттєво, відповідно до єдиного плану. Вона буде побудована через конкретні

досягнення, які спочатку створять солідарність де-факто» [22, с.325]. Найчастіше мотиви початку європейської інтеграції пов'язуються із пошуками безпеки через механізми політичного та економічного співробітництва [39, с.44]. Європейська інтеграція в цей час розглядалася як складова зовнішньополітичної стратегії національних західноєвропейських держав.

«Народи тільки тоді підпорядковують спільному благу свої індивідуальні інтереси та претензії, коли перебувають перед спільною для всіх загрозою» [20, с.140]. За умов розпалу Корейської війни, коли США були занепокоєні послабленням західноєвропейської оборони, 24 жовтня 1950 р. міністр оборони Франції Рене Плевен запропонував створити «Європейське оборонне співтовариство» (ЄОС). У грудні 1950 р. було консолідовано військові структури Західноєвропейського союзу та НАТО. Мотивом став дисбаланс військових сил у Європі за умов Корейської війни.

Отже, 9 травня 1950 р. Роберт Шуман (1886-1963) висунув пропозицію створити Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Відповідний Договір було підписано 18 квітня 1951 р. у Парижі. Він набув чинності 23 липня 1952 року. Державами засновниками ЄОВС стали Бельгія, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Франція, Італія. Причому стаття 38 Паризького договору закликала до створення наддержавного політичного органу урядування ЄОВС [7, с.39]. Одним із завдань було встановлення контролю інтеграційних наднаціональних структур над процесом ремілітаризації Західної Німеччини. Європейська армія мала складатися з однорідних національних угруповань з 13 тис. військових, об'єднаних у 43 дивізії, із них 14 французьких, по 12 італійських і німецьких і 5 від країн Бенілюксу. Жодних інших національних військових формувань, окрім жандармерії для підтримання внутрішнього порядку, країнам-учасникам мати не дозволялося [15, с.68]. Для того часу це була надто радикальна ідея. Треба було, аби з'явилися стратегічні інтереси, які потрібно було захищати. Поки що це був проект європейських еліт, від якого були відсторонені народи.

Тому 30 квітня 1954 р. Національні збори Франції проголосували проти створення «Європейського оборонного співтовариства». Крах амбіційних

прагнень до європейської політичної інтеграції привів до розуміння необхідності поступово просувати інтеграційний процес передусім в економічній сфері. Впродовж 1950-х рр. парламентська асамблея «Європейського об'єднання вугілля і сталі» сприяла пропаганді ідеї поглиблення процесу європейської інтеграції [17, с.91].

Еволюційну модель поступової, не обмеженої апріорними концепціями інтеграції на шляху до європейської єдності часто називають «методом Жанна Монне». Він пропонував брати до уваги усвідомлені інтереси та розуміти, що чи не половина економічного успіху залежить від психології. Після створення «Європейського об'єднання вугілля і сталі» невігідно стало «бомбувати» свої підприємства навіть на чужій території [41, с.189]. Німецька дослідниця Клаудія Беккер-Дьорінг доводить, що витoki спільної зовнішньої політики Євросоюзу слід шукати саме у діяльності «Європейського об'єднання вугілля і сталі» у 1952-1960 роках [25, с.85].

27 березня 1957 р. було підписано Римський договір про створення «Європейського Економічного Співтовариства». Воно перетворилося на суб'єкт міжнародних економічних відносин. Плани щодо створення спільного ринку та реалізації ідеї «Європейської спільноти з атомної енергії» (як способу розв'язання низки енергетичних проблем) були зафіксовані у договорах про створення «Європейської економічної спільноти» та «Євратому». [2, с.13]. Зокрема, статті 239-231 Римського договору 1957 р. фіксували умови встановлення відносин «Європейського Економічного Співтовариства» з іншими міжнародними структурами. Але не було сформульовано кінцевої мети процесу політичної інтеграції [37, с.39].

Окремий складний сегмент зовнішньополітичних проблем ЄЕС становили питання вступу нових держав членів. У липні 1959 р. Туреччина запропонувала угоду про асоціацію. Але постала проблема геноциду вірмен у 1915 році. Лише у 1963 р. Туреччина стала асоційованим членом [2, с.190].

Нарешті у 1960 р. Велика Британія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія, Швеція уклали Договір про заснування Європейської асоціації



вільної торгівлі (ЄАВТ). Пізніше його учасниками стали Ісландія, Ліхтенштейн, Фінляндія. Лише починаючи з 1992 р. Норвегія, Ліхтенштейн, Ісландія, Швейцарія стали учасниками «Європейського економічного простору», а Швейцарія уклала з ЄС низку секторальних угод. У 1961 р. «Європейське Економічне Співтовариство» уклало угоду про асоціацію з Грецією. Після приходу до влади у Греції в 1967 р. військових. ЄЕС призупинив виконання умов угоди про асоціацію на час до відновлення демократії. 15 липня 1974 р. грецькі військові розпочали авантюру на Кіпрі. Внаслідок фактичної підтримки НАТО турецької сторони, Греція повернулася до структур НАТО лише у жовтні 1980 року. Але вже 12 червня 1975 р. уряд Греції звернувся з заявою на вступ до ЄЕС [30, с.118].

У 1963 р. ФРН та Франція домовилися координувати прийняття важливих рішень у сфері зовнішньої політики. Німецько-французьке ядро мало амбіції перетворити Західну Європу на світову потугу не лише в торговельних та економічних питаннях, а й у політиці та безпеці. Водночас дебати в європейських структурах з приводу актуальних міжнародних проблем опосередковано свідчили про тенденцію формування спільної зовнішньої політики. Зокрема, 1965 р. були зрівняні статуси послів при національних державах та при «Європейських Співтовариствах» [2, с.155].

Після того, як Ш. Де Голль у 1966 р. домогся визнання права національного вето, бельгійський міністр закордонних справ П.Армель восени 1968 р. запропонував увести у межах «Західноєвропейського союзу» інституційне співробітництво з питань зовнішньої політики, оборони, технологій та валютних питань. Це давало би можливість налагоджувати співпрацю з Великою Британією в обхід вето Ш. Де Голля [16, с.132].

В свою чергу Велика Британія з метою збільшення європейського внеску у функціонування НАТО, особливо за умов провальної війни США у В'єтнамі, у листопаді 1968 р. запропонувала утворити «Європейську групу НАТО». Натомість у форматі «Європейського Економічного Співтовариства» у грудні 1969 р. було започатковано процес створення спеціальних механізмів

зовнішньополітичного погодження позицій. «Нова східна політика», яку проводила на початку 1970-х рр. ФРН вмотивувала потребу обміну інформацією з питань зовнішньої політики, які становили взаємний інтерес [7, с.71].

27 жовтня 1970 р. було опубліковано «Люксембурзьку доповідь» Етьєна Давіньйона щодо створення механізму регулярних міжурядових консультацій і постійного обміну інформацією з питань зовнішньої політики. Вона стала першим спільним документом, прийнятим у форматі політичного співробітництва. Перша зустріч міністрів закордонних справ країн «Європейського Економічного Співтовариства» відбулася 19 листопада 1970 р. та була присвячена близькосхідним проблемам. Друга доповідь Е.Давіньйона 23 липня 1973 р. передбачала, що в питаннях зовнішньої політики кожна країна учасниця не буде виробляти остаточного рішення без попередніх консультацій з партнерами. Але країни учасниці не зобов'язувалися мати спільну позицію. Водночас запроваджувалася практика співробітництва посольств і місій держав ЄЕС, їхніх представників у міжнародних організаціях та делегацій на міжнародних конференціях [16, с.156-157]. Це було важливо в процесі роботи «Наради з безпеки та співробітництва в Європі». На відміну від Франція, Велика Британія не була у захваті від цих ініціатив. Втім, на референдумі 5 червня 1975 р. більшість британців висловилися за збереження членства в «Європейському Економічному Співтоваристві».

1 січня 1973 р. до «Шістки» засновників приєдналися Велика Британія, Ірландія, Данія. Поява в «Європейських Співтовариствах» Великої Британії перекреслила сподівання на німецько-французьке домінування. Колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен слушно зазначає, що «британський європеїзм полягає лише в участі у тих проектах, які відповідають британським інтересам» [10, с.117]. Зрештою, у 1973 р. міністри закордонних справ «Європейського Економічного Співтовариства» прийняли «Документ про європейську ідентичність». Зокрема, проголошувалося, що вона спирається на історичний спадок та спільні інтереси [42, с.46]. Жискар д'Естен згадує, як він

грудні 1974 р. переконав канцлера ФРН Г.Шмідта у потребі регулярних зустрічей глав виконавчої влади країн європейської спільноти. Адже «тоді політичне співробітництво стало би природним продовженням переговорів» [10, с.94].

Починаючи з 1974 р., регулярними стали неофіційні зустрічі міністрів закордонних справ. У національних міністерствах закордонних справ вводилися посади «європейських кореспондентів», функції яких полягали у погодженні позицій. Тодішній державний секретар США Г. Кіссінджер іронічно запитував, який номер телефону має особа, яка відповідає за спільну зовнішню політику. Тривалий час це питання не мало логічної відповіді. За результатами арабсько-ізраїльської війни 1973 р. участь західноєвропейських країн у складі «багатонаціональних сил» стала першим прикладом військової присутності «Європейських Співтовариств» за географічними межами Європи. У липні 1974 р. одним з перших розглядалося питання інтервенції Туреччини на Кіпрі, який є геополітичним стиком між Європою, Близьким Сходом та Північною Африкою. Лише у 1978 р. було підписано угоду про асоціацію з грецькою часиною Кіпру. Однак ситуація ще більше загострилася після проголошення 15 листопада 1983 р. Турецької республіки Північного Кіпру. Середземноморська політика ЄЕС інтенсивно трансформувалася. Після закриття 31 березня 1979 р. британської військової бази на Мальті ця країна 14 березня 1981 р. заявила про свій нейтралітет. Тоді щойно закінчилася суперечка Мальти з Лівією за спірний шельф. Мальта стала мостом між «Європейськими Співтовариствами» та арабським світом.

Аналізуючи історію становлення СЗОП, неможливо не побачити, що часто головним завданням спільних декларацій було приховування факту відсутності спільної позиції. Втім, західноєвропейські країни активно погоджували позиції в процесі переговорів у форматі «Наради з безпеки та співробітництва в Європі». Водночас ЄЕС відмовлявся вести на рівних діалог з Радою Економічної Взаємодопомоги, де домінував СРСР. ЄЕС віддавав

перевагу підписанню угод про співпрацю окремо з кожною країною учасницею РЕВ з метою послаблення їхньої залежності від Москви.

У 1975 р. доповідь Лео Тіндемманса запропонувала поглиблення політичної співпраці. У цьому документі констатовалося, що процес європейської інтеграції не може вважатися завершеним, допоки не буде сформовано спільну зовнішню та оборонну політику. Однак, наприклад, пропозицію з доповіді Л.Тіндемманса про створення «Європейського агентства озброєнь» вдалося частково реалізувати лише у 2003 році [40, с.329].

Черговим свідченням зміцнення позицій ЄЕС на міжнародній арені став факт встановлення у липні 1975 р. офіційних зв'язків між «Європейськими Співтовариствами» та Китаєм. На початку 1980-х рр. 120 країн акредитували представництва при «Європейському Співтоваристві» [16, с.207]. Водночас бундесканцлер Гельмут Шмідт у вересні 1976 р., коментуючи пропозицію Франції домогтися більшої незалежності Європи від США, зазначив, що «ФРН завжди віддасть перевагу зв'язкам зі США навіть за рахунок європейської єдності» [11, с.25].

У 1977 р. «Суд Європейських Співтовариств» прийняв рішення про повноваження «Європейського Співтовариства» вести міжнародні переговори від імені всіх членів [2, с.120]. Нарешті у 1978 р. були розпочаті переговори про співпрацю між «Європейськими Співтовариствами» та «Радою Економічної Взаємодопомоги». Черговим успіхом європейських федералістів стало створення європейської валютної системи та проведення 7-10 червня 1979 р. перших виборів до Європейського парламенту. Так було поєднано логіку розвитку економічних та політичних аспектів процесу європейської інтеграції. Однак впродовж 1980-х рр. з'явилися нові приводи для ускладнення процесу погодження спільної зовнішньої політики ЄЕС.

У 1980 р. в Туреччині відбувся військовий переворот. Невизначеність ситуації у Східному Середземномор'ї змусило ЄЕС прийняти політичне рішення про вступ 1 січня 1981 р. православної Греція, яка наділила «Європейське Економічне Співтовариство» комплексом протиріч з

Туреччиною. На той час «Європейські Співтовариства» не спромоглися погодити питання спільних санкцій щодо Іраку та Ірану, які вели більш активні бойові дії. Черговий вузол протиріч був пов'язаний з британсько-аргентинською війною за Фолклендські (Мальвінські) острови (1982). У 1983 р. Велика Британія ледь не застосувала силу в процесі вирішення рибальської суперечки з Данією.

Лише на початку 1980-х рр. СРСР припинив висувати заперечення проти присутності на міжнародних конференціях делегацій Європейської Спільноти в статусі спостерігачів [11, с.15]. Нарешті «Штутгартська урочиста декларація про Європейський Союз» (1983) поставила задачу створення передумов для спільної зовнішньої та оборонної політики [2, с.14]. Однак лише у грудні 1985 р. на люксембурзькій зустрічі було погоджено інструменти вироблення спільної позиції з міжнародних проблем. Ставилася мета координації дій, але відсутність юридичної основи для такого курсу робила більш ймовірною ситуацію, коли спільна позиція могла й не з'явитися. Погодження не мали обов'язкового характеру та залежали від доброї волі держав-членів.

1 січня 1986 р. членами ЄЕС стають Португалія та Іспанія. Чергове розширення спільноти ускладнило прийняття спільних рішень. Неспівпадіння інтересів дається взнаки як у «внутрішніх» питаннях розвитку процесу європейської інтеграції, так й з важливих зовнішньополітичних проблем. Дедалі потужнішим ставала взаємозалежність між зовнішньою та внутрішньою політикою. Однак до того часу те, що кожний національний уряд розумів під спільною зовнішньою політикою визначалося переважно національними інтересами. Не було єдиного центру прийняття зовнішньополітичних рішень у форматі «Європейської Спільноти» [32, с.470].

Водночас представницькі функції в форматі «Європейського політичного співробітництва» покладалися на країну, яка головувала в «Європейських Співтовариствах». У середині 1980-х «Європейські Співтовариства» мали дипломатичні відносини зі 132 країнами світу [2, с.155]. Незабаром після вторгнення радянських військ до Афганістану (1979) переговори про

встановлення офіційних зв'язків між «Європейським Економічним Співтовариством» та СРСР були перервані та відновилися тільки у 1985 році.

Тим часом «Єдиний європейський акт» 1986 р. вперше вводить поняття «спільна зовнішня та оборонна політика». Завдяки цьому політичну співпрацю було поставлено на власну договірну основу, необмежену правовими нормами установчих договорів. Крім того, «Єдиний європейський акт» ввів нові положення про регулювання внутрішнього ринку, заснував Суд першої інстанції Європейських Спільнот та розширив їхні повноваження, зокрема, у сфері наукових досліджень і технологій, захисту довкілля та розвитку економіки. Було вирішено створити постійний Секретаріат системи міжурядових консультацій з питань зовнішньої політики [28, с.77].

Однак криза у Перській затоці 2 серпня 1990 – 23 лютого 1991 р. засвідчила відсутність серйозних повноважень та інструментів ЄЕС у сфері зовнішньої політики та безпеки. Рішення приймалися на рівні національного керівництва. Розпад Югославії та неготовність до цього ЄЕС тільки засвідчив безпорадність об'єднаної Європи перед ризиками та викликами безпеці й стабільності. Поворотним моментом у створенні постмодерної моделі Європейського Союзу став Маастрихтський договір 1992 року. Його п'ятий розділ зобов'язує держави-члени активно і відкрито підтримувати зовнішню політику і політику безпеки Євросоюзу «в дусі лояльності та взаємодопомоги» [16, с.262]. Таким чином, ширшим стало й поле проблем спільного погодження щодо питань зовнішньої політики. У системі міжнародних правових відносин функцію представництва «Європейських Спільнот» здійснює Європейська Комісія [5, с.93]. Європейська Рада виконує важливі функції у сфері зовнішніх відносин, тобто забезпечує участь в укладанні міжнародних договорів та запровадженні ембарго.

Також відбувалися зміни в структурі органів, які займали питаннями спільної зовнішньої політики. Спочатку існував єдиний Генеральний директорат Європейської Комісії у справах зовнішніх зв'язків. Перша Комісія Ж.Делора (1985-1990) мала 3 комісарів, що відповідали за цей

сектор: Віллі де Клер (Нідерланди) у справі зовнішніх відносин і торгівлі, Клод Шейсон (Франція) у зв'язках із Середземномор'ям та між Північчю та Півднем і Лоренцо Наталі (Італія) у справі співпраці та розвитку. Друга Комісія Делора (1990-1994) відрізнялася від першої, оскільки були розділені компетенції у сфері зовнішніх відносин між Гансом Ван Ден Броком (Нідерланди), відповідальним за зовнішні політичні зв'язки, та Леоном Бріттенем (Велика Британія), якому було доручено зовнішньоекономічні зв'язки, внаслідок чого виникли проблеми координування їхньої діяльності.

Європейська Комісія під головуванням Ж.Сантера (1994-1999) ввела нові зміни, вдаючись до процесу розподілу за географічним та секторальним типами. Було призначено п'ять комісарів, які займалися сферою зовнішніх відносин: Леон Бріттен (Велика Британія) був відповідальний за зв'язки з розвиненими країнами та зовнішні економічні зв'язки, Мануель Марін (Іспанія) займався Середземномор'ям, Середнім Сходом, Латинською Америкою, Азією та зв'язками Північ-Південь. В свою чергу Ганс Ван Ден Брок (Нідерланди) займався розвитком відносин з країнами Центральної та Східної Європи, нові незалежні країни колишнього СРСР, Монголією, Туреччиною, Кіпром, Мальтою, а також спільною зовнішньою політикою та безпекою. Крім них, Джо де Деус Пінхейро (Португалія) відповідав за угоди з країнами, що розвиваються, Емма Боніно (Італія) займалася роботою гуманітарного центру.

Натомість Європейська Комісія на чолі Романо Проді (1999-2004) призначила чотирьох комісарів, що відповідали за шість сфер: Кріс Патен (Британія) займався справами загального координування зовнішніх зносин, СЗБП та разом з Полом Нільсоном (Данія) керував службою з гуманітарних справ, Пол Нільсон одночасно керував справами розвитку, Паскаль Ламі (Франція) відповідав за торговельну політику, Гюнтер Ферхойген (ФРН) керував процесом розширення [6, с.169-170].

У складі Європейської Комісії на чолі з Жозе Мануелем Баррозу (2004-2009) з листопада 2007 р. питаннями розширення Євросоюзу опікувався представник Фінляндії Олі Рен, проблемами розвитку та гуманітарної допомоги

бельгієць Луї Мішель, зовнішніми відносинами та європейською політикою сусідства опікувалася представниця Австрії Беніта Ферреро-Вальднер. Треба зазначити, що прискорення процесу європейської інтеграції стало можливим завдяки радикальним змінам у Європі. 3 жовтня 1990 р. Східна Німеччина як складова частина ФРН інтегрувалася до Євросоюзу. Радник президента США Дж.Буша старшого з питань національної безпеки Б.Скоукрофт визнавав, «якби єдина Німеччина опинилася за межами НАТО, США були би за межами Європи» [4, с.220]. Тому радянський проект згоди на зникнення НДР в обмін на нейтральний статус Німеччини був приречений на провал. Водночас стрімке завершення процесу вирішення німецького питання стимулювало прискорення європейської інтеграції. Говорячи про це, слід наголосити також на значенні процесу глобалізації. Яскравим прикладом глобалізації на регіональному рівні став сам Європейський Союз. Адже в ньому громадяни держав-членів не лише споживають схожі продукти, а й отримують інформацію із однакових джерел, мають близькі уявлення про щастя, або нещастя, обирають однакові розваги. Отже, як бачимо, сучасну глобалізацію стимулювали не лише «імперські» амбіції США, хоча після розпаду СРСР витoki цього процесу можна шукати саме в Америці.

Сучасна національна державність, як дитя модерну, почала переживати кризу після 1945 року. За доби «холодної війни», коли Європа була поділена територіально та ідеологічно, національна державність послабилася ще більше. Але вирішальний удар по національній державності нанесли транснаціональні корпорації. За доби постмодерну саме вони творять феномен глобалізації. В Європейському Союзі на зміну компаніям, які виробляють певний товар у межах однієї країни, прийшли великі корпорації, капітал яких не обмежений державними кордонами. Вони зосередили в своїх руках суттєву владу та капітал і стали впливовими гравцями на міжнародній арені. За цих обставин «традиційні» національні держави поступово поступаються впливом міжнаціональним об'єднанням.



Символічно, що основні завдання спільної зовнішньої та оборонної політики Євросоюзу визначаються у категоріях неореалістичної теорії міжнародних відносин, тобто через поняття національних інтересів, які полягають у зміцненні безпеки, незалежності, економічного добробуту. Звичайно, свої корективи вносить процес глобалізації, який змінив зміст та сенс зазначених понять. У Євросоюзі триває запекла конкуренція між принципом наддержавного підходу та державного суверенітету, зокрема, й у процесі визначення сфери компетенції у проведенні спільної зовнішньої та оборонної політики. Зазвичай імперіалістична політика ґрунтується не на національних інтересах, а на інтересах впливу і здійснюється за допомоги збройного насильства, економічної та культурної експансії. У випадку Євросоюзу маємо справу з «постмодерною» політикою, яка спирається не на військовий, а на економічний та культурний вплив.

Німецький історик Дітер Лангевіше слушно зазначає, що «ми є свідками народження нової Європи, однак і вона все ще складається з націй та національних держав, а національні ідентичності не так легко звести до єдиного європейського знаменника» [18, с.5]. Однак і за цих обставин європейська інтеграція залишається переважно проектом еліт [33, с.7]. Поки що зарано вести мову про сформоване європейське громадянське суспільство, яке свідомо віддавало би перевагу європейському наднаціональному проекту перед «рідними» національними державними структурами. Але, незважаючи на це, на початку 90-х років ХХ століття проект спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу перетворився з утопії на реальність. Інша справа, що він мав бути удосконалений структурно-функціонально та процесуально [43, с.91]. Наприклад, «папський представник при Європейському Союзі, – зазначала російська дослідниця Т.Зонова, – є єдиним у своїй категорії, який має титул нунція, що дає підстави вважати, що Святий Престол ставиться до Європейського Союзу як до особливого конфедеративного утворення» [9, с.150].

Зміцнення європейської єдності неможливе без стабільної системи європейської безпеки. Європейський Союз доклав чимало зусиль, аби 21 березня 1995 р. у Парижі 52 країни-члени ОБСЄ підписали Пакт стабільності, який передбачав проведення заходів, спрямованих на упередження етнічних та територіальних конфліктів у Центральній та Східній Європі. Зазначена угода стала важливим елементом спільної зовнішньої та оборонної політики ЄС. Водночас справді поворотним моментом в процесі її реалізації можна вважати формування Монетарного союзу ЄС. 15-16 грудня 1995 р. на мадридському саміті було прийнято рішення назвати спільну європейську грошову одиницю євро. 30 червня 1998 р. у Франкфурті-на-Майні розпочав роботу Європейський Центральний банк. Нарешті 1 січня 1999 р. було створено монетарний союз, від членства в якому відмовилися Велика Британія, Данія, Швеція. Водночас Х.Солана з набуттям 1 квітня 1999 р. чинності Амстердамським договором (1997) став верховним представником Євросоюзу у питаннях спільної зовнішньої та оборонної політики. Окрім Х. Солани (Іспанія) за зовнішні справи політики сусідства відповідала Беніта Ферреро-Вальднер (Австрія), розширенням Євросоюзу займався Олі Рен (Фінляндія), а торговельною політикою займався Пітер Мендельсон (Велика Британія).

Карл Великий, Наполеон, Гітлер намагалися об'єднати Європу силою зброї. Учасники Конституційного Конвенту, який розпочав роботу у 2004 р., сподівалися зробити це шариковими ручками. Однак Європейський Союз залишався Янусом, будучи з одного боку міжнародною організацією, а з іншого праобразом федеральної держави. Це відлякує від вступу до Євросоюзу членів «Європейської асоціації вільної торгівлі» – Швейцарію та Норвегію.

Випробуванням для Євросоюзу стало найбільше розширення 1 травня 2004 р. відразу на десять нових країн та вступ 1 січня 2007 р. Болгарії та Румунії. Внаслідок всього цього перманентна конституційно-політична криза, в якій опинилися інститути Євросоюзу перешкоджає реальному перетворенню Євросоюзу на глобального гравця. За головування Франції 22-23 липня 2008 р. у Брюсселі відбулося засідання Ради з спільних справ та міжнародних відносин

Європейського Союзу. Тоді було погоджено спільну позицію щодо України до саміту 9 вересня 2008 р. Спеціальний посланець на Близькому Сході Т.Блер доповів про складну ситуацію в регіоні. Було на британську вимогу розглянуто питання санкцій проти Зімбабве. Окрім того, учасники зустрічі підтримали рішення Сербії про видачу Р.Караджича Гаазькому трибуналу. Х.Солана доповів про переговори з Іраном. Зустріч засвідчила, що Європейський Союз спирається на політичний реалізм у міжнародних відносинах, намагаючись зберегти новий глобальний баланс сил. Восени 2008 р. з початком світової фінансово-економічної кризи частішими стали звинувачення на адресу Європейського Союзу в тому, що він проводить політику вільної торгівлі в середині свого Спільного ринку, закриваючи його для товарів ззовні. За цих обставин ключовим для ЄС стало питання захисту своїх економічних інтересів.

Загалом в історії процесу європейської інтеграції дієвим залишається принцип: чим більше зусиль витрачено на реалізацію певного проекту, тим важче від нього відмовитися, навіть якщо подальші зусилля виглядають ще складнішими. 12 грудня 2008 р. на саміті Європейського Союзу було погоджено, що наприкінці жовтня 2009 р. в Ірландії мав відбутися другий референдум у спробі ратифікації Лісабонського договору. В разі втрати суспільної підтримки європейські скептики очікували на поглиблення кризи спільної європейської системи влади [31, с.183]. Однак цілком зруйнувати ЄС світова фінансова криза навряд чи спроможна.

Європейський Союз продовжує пошук стратегічної концепції розвитку. Зберігається вплив концепції Ш. де Голля, який вбачав модель Європи як «Європу батьківщин». Важливою функцією процесу європейської інтеграції залишається запобігання етнічним та регіональним конфліктам, передусім між державами-членами Європейського Союзу. Тепер мова йде про «Європу націй», а не «націю Європи» [27, с.187]. «Стандартизувати» зовнішню політику держав-членів Євросоюзу навряд чи коли-небудь буде можливо.

7 червня 2009 р. відбулися вибори нового складу Європейського парламенту. Вони залишаються менш важливими, ніж будь-які вибори до

національного парламенту країни-члена Євросоюзу. Європейським оптимістам залишається сподіватися, що спільні геополітичні інтереси залишатимуться потужною інтеграційною силою. Зрештою, для Європи «історичним розв'язанням є федерація, цивілізований чи добровільний варіант імперії» [1, с.646].

Висновки. Досвід розвитку процесу європейської інтеграції зафіксував наступні головні інтеграційно-політичні стратегії: а) федеративна спільнота, б) лінійне розширення та співпраця «Союзу європейських народів», в) подвійна стратегія: розширення і поглиблення інтеграції, г) гнучкість і диференціація «Європи націй», д) створення інтеграційного ядра Європи та стратегія багатьох швидкостей в процесі європейської інтеграції, ж) міждержавна стратегія співпраці, з) секторальна інтеграція, і) директорат великих держав, к) Європа гнучкої географії, або концентричних кіл. Британський прем'єр-міністр Тереза Мей, яка після негативного голосування з питання ратифікації угоди про умови виходу Великої Британії з Євросоюзу дивом витримала вотум недовіри уряду, повинна представити палаті громад чіткий план «Б». Меню, з якого можливо обрати варіанти подальших дій, насправді є дуже «дієтичним». Ідею повторного референдуму Тереза Мей послідовно заперечувала. Отримання її урядом вотуму довіри виключило реалізацію сценарію проведення позачергових парламентських виборів, за результатом яких можливо було б провести новий референдум. Але найгірше для Британії те, що єдина можливість, пов'язана із переглядом угоди про умови виходу заперечується Євросоюзом. Брюссель пропонує Лондону також обмежений алгоритм можливих дій: по-перше, взагалі відмовитися від виходу, по-друге, вийти без угоди, але цей варіант для обох сторін є «аварійним» і найгіршим із не прогнозованими негативними наслідками, по-третє, відкласти кінцеву дату початку виходу (нагадаємо, що це 29 березня 2019 року) та повернутися за стіл переговорів. Із зазначених варіантів дій лише третій виглядає більш-менш реалістично. Але насправді й він був непростим. Передусім тому, що Ірландія

категорично відмовилася підписувати з Великою Британією окрему угоду про режим ірландсько-британського кордону після виходу Британії з Євросоюзу.

22 січня 2019 року у давній столиці Карла Великого прикордонному місті Аахен бундесканцлер Ангела Меркель і французький президент Емануель Макрон підписали Договір, який символічно замінив історичний Єлисейський договір, який 22 січня 1963 року був підписаний канцлером Конрадом Аденауером і президентом Шарлем де Голлем. Зазначений договір не лише став надійним правовим фундаментом німецько-французького співробітництва, а й сприяв новій якості європейської інтеграції. Коментуючи потребу підписання нового Аахенського договору, німецькі і французькі політики наголошували на важливості консолідації двох країн за умов поглиблення кризових явищ, пов'язаних із переглядом президентом США Дональдом Трампом багатосторонніх угод, посиленням гонки ракетних озброєнь між США і Росією, незрозумілими наслідками виходу Великої Британії з ЄС. Не в останню чергу особисті мотиви Меркель і Макрона за цих обставин відігравали помітну роль. Бундесканцлер після того як вона поступилася лідерством у Християнсько-демократичному союзі Аннігрет Крамп-Карренбауер стикається із закликами достроково залишити посаду. Натомість Емануель Макрон на фоні протестів «жовтих жилетів» фактично втратив свій політичний капітал довіри. За цих особистих політичних обставин Аахенський договір потрібен, аби змінити політичний порядок денний. Правда, реакція на його «європейський оптимізм» вже стала жорсткою у колах європейських скептиків як у Франції, так і у ФРН. Зокрема, у Франції «Національне об'єднання» на чолі з Марін Ле Пен вимагає виходу країни з ЄС, а партія «Альтернатива для Німеччини» на своєму з'їзді включила до своєї програми положення про референдум щодо виходу ФРН з ЄС. Натомість Аахенський договір пропонує ФРН і Франції зосередитись на розбудові федералістського проекту Євросоюзу. Правди ніде діти, навіть деякі члени Монетарного союзу, такі як Австрія, виступають проти передбаченого договором спільного бюджету для зони євро.

**Список використаних джерел та літератури:**

1. Арон Р. Мир і війна між націями / Р.Арон. – К.: Юрінком, 2000. – 450 с.
2. Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений / В.Г. Барановский. – М.: Международные отношения, 1986. – 350 с.
3. Буркхардт Я. Размышления о всемирной истории / Я. Буркхардт. – М.: Весь мир, 2013. – 420 с.
4. Буш Дж.. Мир стал другим / Дж. Буш, Б. Скоукрофт. – М.: Наука, 2004. – 500 с.
5. Гердеген М. Европейское право / М. Гердеген. – М.: Юридическое издательство, 2008. – 360 с.
6. Гоци С. Европейская комиссия: процессы принятия решений и исполнение полномочий / С.Гоци. – М.: Юридическое издательство, 2007. – 260с.
7. Дайнен Д. Все прочнее союз. Курс европейской интеграции / Д. Дайнен. – М.: Издательство МГИМО, 2006. – 510 с.
8. Дэвис Н. История Европы / Н.Дэвис. – М.: Весь мир, 2007. – 1010 с.
9. Зонова Т.В. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы / Т.В. Зонова. – М.: Издательство МГИМО, 2000. – 360с.
10. Жискар д'Эстен В. Власть и жизнь / В. Жискар д'Эстен. – М.: Политиздат, 1990. – 340 с.
11. Ильин Ю.Д. История и право Европейского Союза / Ю.Д. Ильин. – Харьков: Юридическая академия, 1998. – 240 с.
12. Ионов И.Н. Теория цивилизации от античности до конца XX века / И.Н. Ионов, В.М. Хачатурян. – Спб.: Питер, 2002. – 380 с.
13. Камбон Ж. Дипломат / Ж.Камбон. – М.: Международные отношения, 2002. – 310 с.
14. Кенигсбергер Г. Европа раннего нового времени 1500-1789 / Г.Кенигсбергер. – М.: Весь мир, 2006. – 330 с.
15. Киссинджер Г. Дипломатия / Г.Киссинджер. – М.: Международные отношения, 1997. – 600 с.

16. Копейка В. Европейский Союз: основание и этапы становления / В.Копейка, Т.Шинкаренко. – К.: Видавництво Київського університету, 2001. – 380 с.
17. Кузьмин Ю. Общая ассамблея европейского сообщества угля и стали и развитие европейской интеграции (1952-1958) / Ю.Кузьмин. – Спб.: Питер, 2002. – 400 с.
18. Лангевише Д. Нация, национализм, национальное государство в Германии и в Европе / Д.Лангевише. – М.: Весь мир, 2008. – 250 с.
19. Мідделаар Л. Перехід до Європи. Як континент став союзом / Луук ван Мідделаар. – К.: Дух і літера, 2018. – 576 с.
20. Никольсон Г. Дипломатия / Г.Никольсон. – М.: Международные отношения, 2006. – 300 с.
21. Рид П. Тамплиеры / П. Рид. – М.: Вече, 2007. – 350 с.
22. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция / В.Г. Шемятенков. – М.: Международные отношения, 2003. – 300 с.
23. Фалин В.М. Второй фронт. Антигитлеровская коалиция: конфликт интересов / В.М. Фалин. – М.: Международные отношения, 2000. – 500 с.
24. Bayly C. Die Geburt der moderner Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914 / C.Bayly. – Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2007. – 300 s.
25. Becker-Döring C. Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960. Die Anfänge einer europäischen Außenpolitik? / C. Becker-Döring. – Stuttgart: Pieper Verlag, 2003. – 400 s.
26. Burgard O. Das gemeinsame Europa – von der politischen Utopie zum außenpolitischen Programm / O. Burgard. – Frankfurt am Mein: Rescript Verlag, 2000. – 360 s.
27. Burger R. Kontinentalverschmelzung? Die europäische Frage und die Zukunft der EU / R. Burger // Merkur. – 2003. – Heft3. – s.180-199.
28. Gaddum E. Europa verstehen. Handbuch zur Europäischen Union. Von A bis Z / E.Gaddum. – München: Beck Verlag, 2007. – 350 s.

29. Gehler M. Europa. Von der Utopie zum Euro / M. Gehler – Frankfurt am Mein: Rescript Verlag, 2002. – 400 s.
30. Gillingham J. European Integration. 1950-2003. Superstate or New Market Economy? / J. Gillingham. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 400 s.
31. Elm R. Europäische Identität: Paradigmen und Methodenfragen / R. Elm. – Berlin: Nomos, 2002. – 300 s.
32. James Harold. Geschichte Europas im 20. Jahrhundert. Fall und Aufstieg. 1914-2001 / H. James. – München: Beck Verlag. – 2004. – 500 s.
33. Hartmann Michael. Eliten und Macht in Europa. Ein internationaler Vergleich / M. Hartmann. – Frankfurt am Mein: Taschenbuch Verlag, 2007. – 400 s.
34. Europa. Ereignisse und Entwicklungen seit 1945. Neuausgabe das ganze Europa. Zeitgeschichte, Staaten, Perspektiven. – Freiburg im Breisgau: Ploetz, 1999. – 340 s.
35. Kaebble H. Europäer über Europa. Die Entstehung des europäischen Selbstverständnisses in 19. und 20. Jahrhundert / H. Kaebble. – Frankfurt am Main: Pieper Verlag, 2001. – 300 s.
36. Kaelble H. Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart / H. Kaebble. – München: Beck Verlag, 2007. – 340 s.
37. Knipping F. Rom, 25. März 1957. Die Einigung Europas / F. Knipping. – München: ABC Verlag, 2004. – 300 s.
38. Krüger P. Das unberechenbare Europa. Epochen des Integrationsprozesses vom späten 18. Jahrhundert bis zur Europäischen Union / P. Krüger. – Stuttgart: Fischer Verlag, 2006. – 410 s.
39. Krüger D. Sicherheit durch Integration? Die wirtschaftliche und politische Zusammenarbeit Westeuropas 1947 bis 1958 / D. Krüger. – München: Beck Verlag, 2008. – 360 s.
40. Miert K. Markt. Macht. Wettbewerb. Meine Erfahrungen als Kommissar in Brüssel / K. van Miert. – Berlin: Transcript Verlag, 2000. – 400 s.



41. Neuss B. Geburtshelfer Europas? Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958 / B. Neuss. – Baden-Baden: Taschenbuch Verlag, 2000. – 400 s.

42. Pfetsch F. Die Europäische Union: Geschichte, Institutionen, Prozesse / F. Pfetsch, T. Beichelt. – München: Beck Verlag, 1997. – 380 s.

43. Schubert K. Die Europäische Union als Akteur der Weltpolitik / K. Schubert. G. Müller-Brandeck-Bouquet. – Opladen: Budrich Verlag, 2000. – 340 s.

44. Ziegerhofer-Prettenthaler A. Botschafter Europas. Richard-Nikolaus Coudenchove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren / A. Ziegerhofer-Prettenthaler. – Wien: Papyrus Verlag, 2004. – 300 s.

#### References:

1. Aron R. (2000) *Myr i viyna mizh natsiyamy*. K.: Yurinkom.
2. Baranovsky V.G. (1986) *Yevropeyskoye soobshchestvo v sisteme mezhdunarodnykh otnosheniy*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
3. Burkhardt YA. (2013) *Razmyshleniya o vseмирnoy istorii*. M.: Wes Myr.
4. Bush J. (2004) *Mir stal drugim*. M.: Nauka.
5. Gerdegen M. (2008) *Yevropeyskoye pravo*. M.: Yuridicheskoe isdatelstvo.
6. Gotsi S. (2007) *Yevropeyskaya komissiya: protsessy prinyatiya resheniy i ispolnitel'nyye polnomochiya*. M.: Yuridicheskoe isdatelstvo.
7. Daynen D. (2006) *Vse prochneye soyuz. Kurs yevropeyskoy integratsii*. M.: Izdatelstvo MGIMO.
8. Devis N. (2007) *Istoriya Yevropy*. M.: Wes Myr.
9. Zonova T.V. (2000) *Diplomatiya Vatikana v kontekste evolyutsii yevropeyskoy politicheskoy sistemy*. M.: Izdatelstvo MGIMO.
10. Zhiskar d'Esten. (1990) *Vlast' i zhizn'*. M. Politizdat.
11. Ill'in YU.D. (1998) *Istoriya i pravo Yevropeyskogo Soyuza*. Kharkov: Yuridiceskaya academia.
12. Ionov I.N., Khachaturian V.M. (2002) *Teoriya tsivilizatsiy ot antichnosti do kontsa XX-go veka*. Sankt Peterburg: Piter.

13. Kambon ZH. (2006). *Diplomat*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
14. Konigsberger G. (2006). *Yevropa rannego novogo vremeni. 1500-1789*. M.: Wes Myr.
15. Kissinger G. (1997). *Diplomatiya*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
16. Kopeika V.V., Shikarenko T.I. (2001). *Yevropeyskiy Soyuz: osnovaniya i etapy stanovleniya*. K.: Vydavnuztvo Kyivskogo universitetu.
17. Kuz'min YU. (2002). *Obshchaya assambleya yevropeyskogo soobshchestva uglya i stali i razvitiye yevropeyskoy integratsii (1952-1958)*. SPb: Piter.
18. Langewische D. (2008). *Natsiya, natsionalizm, natsional'noye gosudarstvo v Germanii i v yevropiya*. M.: Wes Myr.
19. Middellar Luuk VAN. (2018) *Perekhod v Yevropu Kak kontinent stal soyuzom*. K. : Dukh i litera.
20. Nikolson G. (2006) *Diplomatiya*. M: Mezhdunarodnya otnosheniya.
21. Rad P. *Tampliyery*. (2007) M.: Veche.
22. Shemyatenkov V.G. (2003) *Yevropeyskaya integratsiya*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
23. Falin V.M. (2000). *Vtoroy front. Antigiterovskaya koalitsiya: konflikt interesov*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
24. Bayly Ch. (2007). *Die Geburt der moderner Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914*. Frankfurt am Main: Campus Verlag
25. Becker-Doring C. (2003) *Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960. Die Anfänge einer europäischen Außenpolitik?* Stuttgart: Pieper Verlag.
26. Burgard O. (2000) *Das gemeinsame Europa – von der politischen Utopie zum außenpolitischen Programm*. Frankfurt am Mein: Rescript Verlag.
27. Burger, R. (2003). *Kontinentalverschmelzung? Die europäische Frage und die Zukunft der EU*. *Merkur*, 3,180-199.

28. Gaddum E. (2007). *Europa verstehen. Handbuch zur Europäischen Union. Von A bis Z*. München: Beck Verlag.
29. Geheler M. (2002) *Europa. Von der Utopie zum Euro*. Frankfurt am Mein: Rescript Verlag.
30. Gillingham J. (2003) *European Integration. 1950-2003. Superstate or New Market Economy?* Cambridge: Cambridge University Press.
31. Elm R. (2002) *Europäische Identität: Paradigmen und Methodenfragen*. Berlin: Nomos.
32. James H. (2004). *Geschichte Europas im 20. Jahrhundert. Fall und Aufstieg. 1914-2001*. München: Beck Verlag.
33. Hartmann M. (2007). *Eliten und Macht in Europa. Ein internationaler Vergleich*. Frankfurt am Mein: Taschenbuch Verlag, 2007.
34. Europa. *Ereignisse und Entwicklungen seit 1945. Neuauflage das ganze Europa. Zeitgeschichte, Staaten, Perspektiven*. (1999). Freiburg im Breisgau: Ploetz.
35. Kaebble H. (2001). *Europäer über Europa. Die Entstehung des europäischen Selbstverständnisses in 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Pieper Verlag.
36. Kaebble H. (2007). *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart*. München: Beck Verlag.
37. Knipping F. (2004). *Rom, 25. März 1957. Die Einigung Europas*. München: ABC Verlag.
38. Kruger P. (2006). *Das unberechenbare Europa. Epochen des Integrationsprozesses vom späten 18. Jahrhundert bis zur Europäischen Union*. Stuttgart: Fischer Verlag.
39. Kruger D. (2008). *Sicherheit durch Integration? Die wirtschaftliche und politische Zusammenarbeit Westeuropas 1947 bis 1958*. München: Beck Verlag.
40. Miert K. (2000), *Markt. Macht. Wettbewerb. Meine Erfahrungen als Kommissar in Brüssel*. Berlin: Transcript Verlag.
41. Neuss B. (2000). *Geburtshelfer Europas? Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958*. Baden-Baden: Taschenbuch Verlag.

42. Pfetsch F. Beichelt T (1997). Die Europäische Union: Geschichte, Institutionen, Prozesse. München: Beck Verlag.

43. Schubert K.. G. Müller-Brandeck-Bouquet (2000). Die Europäische Union als Akteur der Weltpolitik. Opladen: Budrich Verlag.

44. Ziegerhofer-Prettenthaler A. (2004). Botschafter Europas. Richard-Nikolaus Coudenchove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren. Wien: Papyrus Verlag.

**Andrii Martynov,**

Dr. Habil. (History),

Professor, Institute of History of Ukraine, NASU

## **THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION AS A HISTORICAL PHENOMENA**

***Abstract.** The purpose of the article is to highlight the structure of the historical process of European integration. Historical phenomenon of the process of European integration is considered as a historiosophical example of unevenness and not the linearity of development. The Great French Revolution set two opposite trends: the development of sovereign national powers while simultaneously spreading universal cosmopolitan ideas. Two world wars weakened Europe's influence on world history. The idea of "Eurocentrism" turned to the background. The process of European integration has recreated Europe's influence on the world-historical process. An interdisciplinary methodological approach to the study of European integration considers it an anonymous socio-historical process. The history of Europe demonstrates the various stages of the development of a liberal rational-market project, which is an integral result of the interaction of different social interests. An alternative is the project of ideocratic, focused on the priority of democratic values, human rights, which are the foundation of European modern civilization. The history of European integration of 1957-1990 was a process of*

*overcoming the ideological split of the continent to the East and West in the Cold War. The Maastricht Treaty actually became a watershed in the transition to a postmodern model of European integration. The experience of developing the European integration process has fixed the following main integration-political strategies: federative community; linear expansion and cooperation of the Union of European Peoples; dual strategy: expansion and deepening of integration; d) flexibility and differentiation of "Europe of Nations"; creation of an integration core of Europe and a strategy of many speeds in the process of European integration, (g) intergovernmental cooperation strategy, sectoral integration, (i) the Directorate of the great powers, Europe of flexible geography, or concentric circles. Therefore, from the point of view of the historical process, the crisis of European integration is structural rather than systemic.*

**Key words:** *European history, European Union, European integration process, institutionalism, federalism, functionalism.*

**Надійшла до редколегії 16.02.2019.**